

НЕОБХОДИМОСТ ОТ ИЗУЧАВАНЕ НА „ЗЕЛЕНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО“ В УНИВЕРСИТЕТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Гл. ас. д-р Радостина Юлева-Чучулайна
Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Основна роля за подобряване на околната среда и социалните проблеми в страната има т.нар. „зелено предприемачество“. Засилването на знанията за „зеленото предприемаческо намерение“ сред студентите ще допринесе за устойчиво развитие на икономиката в България. Следователно предприемаческата мотивация, университетското обучение за подобряване на екологичното предприемаческо поведение и способността за използване на зелени иновации и технологии са компетенции, които студентите могат да придобият в университетите и да ги прилагат на практика. Тези компетенции биха дали тласък на съвсем различна икономика, която гарантира по-добро бъдеще за всички в България. Основната задача на настоящата разработка е да се установи необходимостта от изучаване на зелено предприемачество в университетите, както и да се изследва мнението сред студенти за необходимостта от изучаването на зеленото предприемачество. Основните изследователски методи, използвани в статията, са контент анализ, метод на анализ и синтез, интуитивен и систематичен подход, анкетно проучване.

Ключови думи: зелено предприемачество; устойчивост; университети; обучение; бизнес; развитие; иновации

Въведение

Чрез различните категории и етапи образованието се счита за основен инструмент за насочване и подготовка на младите хора, като ефективна сила за икономическия и социалния динамизъм на обществото. Най-силна роля за развитие на мисленето към „устойчиво предприемачество“ има обучението във висшите учебни заведения. Именно поради това вниманието на различни институции и съвременни предприятия се насочи към университетите, предлагащи този тип обучение, с цел да се постигне трансформация към зелена икономика и премахването на различни разрушителни икономически практики, застрашаващи околната среда. Мениджърите на предприятията

търсят студенти със специализация или завършили специалност „Зелено предприемачество“ и/или „Устойчиво предприемачество“ поради няколко важни причини.

– Фокус върху устойчивото развитие

Завършилиите студенти по зелено предприемачество са обучени да мислят и действат в контекста на устойчивото развитие. Те разбират значението на намаляването на отпадъците, енергийната ефективност и устойчивото използване на ресурси, което е ключово за компаниите, стремящи се да подобрят екологичния си отпечатък.

– Приспособяване към регулации и нормативи

В съвременния свят все повече правителства налагат строги екологични регулации. Студентите по зелено предприемачество имат знания за тези закони и умеят да създават бизнеси и продукти, които да отговарят на екологичните стандарти. Това ги прави ценни за компании, които искат да избегнат глоби или репутационни щети. Кирилов и Караджов (2023) подчертават необходимостта от организационни промени в екологичната инфраструктура, което е пряко свързано с устойчивите практики, насърчавани чрез обучението по зелено предприемачество.

– Иновации и нови идеи

Зеленото предприемачество насърчава иновациите в устойчивите технологии и бизнес модели. Студентите с такова образование често имат свежи идеи за зелени продукти и услуги, които могат да донесат конкурентно предимство на предприятията. Те са подготвени да създават решения в сфери като възобновяема енергия, кръгова икономика и зелени технологии. Споделяйки мнението на Караджов, Христова и Джупанова (2021), след пандемията от КОВИД-19 всяка една тема в икономическата литература се промени към темата за иновациите и дигитализацията в зеленото предприемачество.

– Положително въздействие върху марката

Потребителите стават все по-чувствителни към екологичните въпроси и предпочитат компании, които се грижат за околната среда. Наемането на завършили студенти по зелено предприемачество може да подобри имиджа на компанията и да я позиционира като социално отговорна и ориентирана към бъдещето.

– Оптимизация на разходите

Завършилиите студенти с опит в зелено предприемачество са способни да идентифицират начини за оптимизиране използването на ресурси, намаляване на енергийните разходи и минимизиране на отпадъците. Това води до по-ниски оперативни разходи за предприятията и по-голяма ефективност в дългосрочен план.

– Предприемаческо мислене

Тези студенти са не само експерти в устойчивостта, но и предприемчиви по природа. Те умеят да идентифицират възможности за създаване на нови

бизнес модели или продукти, които са както екологично съобразни, така и рентабилни. Това предприемаческо мислене ги прави ценни за компании, които искат да растат и иновират.

– *Адаптивност към глобалните тенденции*

Глобалната икономика се движи към по-зелени и устойчиви практики. Компании от всички индустрии трябва да се адаптират към тези нови тенденции, за да останат конкурентни. Завършилите студенти по зелено предприемачество могат да помогнат на фирмите да се адаптират бързо към тези промени и да използват новите възможности в зеления сектор.

– *Умения за управление на риска*

Завършилите студенти по зелено предприемачество разбират дългосрочните рискове, свързани с околната среда, като климатични промени, недостиг на ресурси и законови ограничения. Те могат да помогнат на компаниите да идентифицират тези рискове и да разработят стратегии за тяхното управление. Според Иванова студентите притежаващи необходимите умения, могат правилно да управляват обществените блага, което ще доведе, от една страна, до задоволяване на търсенето и от друга страна, до създаване на възможности за устойчиво развитие на обкръжаващата среда (Ivanova 2024, p. 213).

Калайджиева посочва, че в постиндустриалната ера, характеризираща се с нови технологии, високи темпове на обновление и икономика, основана на знанието, ресурсите и машините не са достатъчни за устойчиво развитие и създаване на конкурентни предимства. Компаниите, които искат да останат конкурентоспособни и същевременно да допринесат за устойчивото развитие, виждат в завършилите по зелено предприемачество активи, които могат да им помогнат да постигнат тези цели. Съответно от тук се появява необходимостта университетите да предлагат такива специалности, за да задоволят потребности на пазара на труда и да бъдат в крак с търсенията от бизнеса. Успех в бизнеса се получава, когато нуждите на икономическия сектор и подрегионалните детайли са обезпечени, квалифицираните кадри са заети и придържането към устойчив растеж и поддържането на динамиката на критичните елементи са напълно спазени (Kiryakova & Bozkova 2021).

1. Теоретични възгледи и характеристики на „зеленото предприемачество“.

В съвременната икономическа литература доста често се засяга въпросът за необходимостта бизнесът да има отношение към изменението на климата, намаляването на въглеродния отпадък и да прилага т.нар. зелено предприемачество. Според някои учени защитата на човешкото здраве и необходимостта от промяна на парадигмата в бизнеса провокира нови направления на неговото развитие (Kyurova, Yaneva, & Kiryakova-Dineva 2022). Проучванията върху зелената икономика разкриват, че чрез нея могат ефективно да се разрешат

въпроси и проблеми свързани с влошаването на околната среда, както и че зеленото предприемачество е важна част от тази концепция (Soomro et al. 2020). Зеленото предприемачество, според някои учени е предприемаческият процес на идентифициране и създаване на „нереализирани“ продукти и услуги, които насърчават устойчивото развитие на околната среда (Cohen & Winn 2007; Dean & McMullen 2007; Cai & et. 2022). Зеленото предприемачество помага да се намалят щетите върху природните ресурси, да се решат екологични проблеми (Silajdzic et al., 2015) и да се осигурят нови възможности за заетост (Dean and McMullen 2007), което допълнително помага за насърчаване на устойчиво социално и икономическо развитие. Зелените предприемачи могат потенциално да внушат зелено предприемачество сред студентите и да им помогнат да го практикуват (Somro et al. 2020; Alvarez-Risco et al. 2021). Зелените предприемачески намерения на студентите се влияят от много фактори (Bruton et al. 2010; Zhou and Verburg 2020). За целите на изследването можем да вмъкнем, че иновационната теория на Шумпетер гласи, че иновацията е нова комбинация от продукти, производствени методи, пазари и материали, в която креативността е основното съдържание на иновативната дейност и ключовият фактор на зелените предприемачески намерения (Jiang et al. 2020). Тъй като зеленото предприемачество включва идентифициране на предприемачески възможности и устойчиво развитие в съответствие с околната среда, е необходимо да се доразвият зелените технологии и екологичното предприемаческо мислене. По този начин предприемачите може да трябва да се изправят пред повече предизвикателства в процеса на зелено предприемачество.

Изчерпателно определение на термина „зелено предприемачество“ обхваща идеите и бизнес моделите, насочени към устойчивото използване на ресурси и опазване на околната среда. Това включва иновации в енергийната ефективност, възобновяемите източници на енергия и други практики, които намаляват натоварването върху природните ресурси. Според Милчева зеленото предприемачество или „еко“ предприемачеството е икономическа активност, която съзнателно адресира екологичен проблем и/или нужда чрез реализиране на предприемаческа идея, която има положителен ефект върху околната среда и в същото време е финансово устойчива и иновативна (Milcheva 2020). Екоиновациите, подобно на всички други видове иновации, имат необходимостта от по-благоприятна среда за уместното си развитие, а устойчивите иноватори са зависими от наличието на добра информираност, знание и подкрепа, за да развият идеите си и да имат добро финансиране за реализацията им. Развитието и прилагането на зеленото предприемачество се насърчава от университетите и другите образователни институции с устойчиво мислене за бъдещето на бизнеса. Богданова описва, че в процеса на глобализация въздействието на екоиновациите върху икономиката трансформира не само пазара труда, но и налага промени в образователната среда. Нараства

необходимостта предприемачите да се адаптират по-бързо, да придобиват нови умения, да откриват нови „зелени“ работни места. (Bogdanova, 2022) Кюрова, Янева и Златева посочват, че предприемаческата среда през последните години все още може да се опише като среда, отворена за иновации и технологии, но в същото време тя е отворена за ефектите от глобалните икономически заплахи. Дигитализацията на бизнеса, ускоряването на бизнес дейностите и процесите чрез поставянето на нови изисквания към управленските знания се фокусира върху резултатите, стремящи се към непрекъснато усъвършенстване на уменията и компетенциите на предприемачите (Kyurova, Yaneva, & Zlateva 2019). Това налага необходимостта от реорганизация на традиционното мислене и въвеждането на нов модел на обучение по предприемачество (Yaneva, Kiryakova-Dineva, & Bozkova 2021).

Обучението по предприемачество е важен избор за постигане на развитие и умение за реагиране на различните икономически и социални предизвикателства, пред които са изправени повечето страни по света, в това число и България. То има пряка цел да развие способностите и уменията на студентите, които след това успяват да ги покажат на „пазара на труда“ и квалифицират образованието като източник на ценности и знания. Освен това обучението по предприемачество има за цел да направи студентите способни да управляват свои собствени проекти и идеи за бизнес. Нещо повече, тук идва идеята предприемачеството да се надгражда с допълнителна дисциплина „зелено предприемачество“ или „устойчиво предприемачество“, което да гарантира получаването на повече знания и компетенции на студентите да адаптират традиционното предприемачество в такова, което да опазва и съхранява околната среда. За да се внедри успешно изучаването на зелено предприемачество в университетите, институциите могат да предприемат следните тактики и стратегии.

1. Интегриране на зелено предприемачество в учебните планове

- Разработване на нови курсове: създаване на специализирани курсове по зелено предприемачество, устойчив бизнес и екологични иновации.

- Интеграция в съществуващи дисциплини: включване на теми за устойчиво развитие и зелени бизнес практики в съществуващи курсове като икономика, маркетинг, инженерни науки и др.

- Мултидисциплинарен подход: насърчаване на сътрудничеството между различни факултети, за да могат студентите от различни специалности да научат за зелени практики и предприемачество.

2. Практическо обучение и проекти:

- Създаване на зелени инкубатори и акселератори: университетите могат да създадат платформи, които да подкрепят студенти с идеи за зелени бизнеси, като предоставят менторство, финансиране и ресурси за развитие на устойчиви проекти.

– Проектно базирано обучение: насърчаване на студенти да работят по реални проекти, свързани със зелено предприемачество, като по този начин прилагат на практика теоретичните си знания.

– Сътрудничество с индустрията: включване на партньори от бизнеса и неправителствени организации, които да предоставят реални казуси, стажове и финансиране за студентски зелени проекти.

3. Финансови и ресурсни стимули

– Предоставяне на стипендии и грантове: насърчаване на студентите да разработват зелени бизнес идеи чрез финансиране на техните проекти.

– Създаване на зелени кампуси: университетът може да бъде пример за устойчиви практики чрез внедряване на екологични технологии и енергийна ефективност в собствените си кампуси, като по този начин служи като модел за студентите.

– Програми за обмен: създаване на партньорства с университети и институции в чужбина, където зеленото предприемачество е водеща тема, с цел обмен на идеи и добри практики.

4. Публични събития и конференции

– Организиране на семинари и конференции: провеждане на събития с участието на експерти, успешни зелени предприемачи и лидери на мнение, които да представят най-новите тенденции в зеленото предприемачество.

– Хакатони и конкурси: организиране на състезания, в които студентите могат да представят зелени бизнес идеи и да се съревновават за награди и финансиране.

5. Менторски програми и наставничество

– Партньорства с успешни зелени предприемачи: университетите могат да привлекат успешни предприемачи в сферата на устойчивостта, които да предоставят менторство на студентите и да ги насочват в развитието на техните идеи.

– Менторски мрежи: създаване на платформи за менторство, които да свързват студентите с експерти в областта на екологичния бизнес и устойчивото развитие.

6. Повишаване на осведомеността и ангажираността

– Кампании за екологично съзнание: университетът може да организира инициативи, които да повишават осведомеността за важността на устойчивите практики и зелено предприемачество сред студентите.

– Клубове и студентски организации: създаване или подкрепа на клубове и студентски организации, които активно промотират зелени идеи и предприемачество.

Тези стратегии и тактики ще помогнат на университетите не само да обучават студентите в зелено предприемачество, но и да насърчат иновациите и социалната отговорност в бизнеса. Следователно зеленото пре-

дприемачество се отнася до различните методи и програми на обучение, които водят до създаването на ефективни предприемачески устойчиви аспекти сред студентите. Това се отразява в техните амбиции и повишава мотивацията им за работа, постижения и инициативност. Трябва да се изгради от различни образователни дейности, насочени към подобряване на предприемаческото мислене, поведение и умения, както и да дадат на студентите набор от черти и характеристики на съвременен „зелен предприемач“. Чрез насърчаване на инициативата и развитието на креативното мислене и иновациите предприемаческото образование може да допринесе за повишаване самоефективността на студентите и да ги направи уверени, проактивни и предизвикателни личности. Зеленото или устойчиво предприемачество, като образование, е необходимо да включва знания и убежденията на хората относно значението на опазването на околната среда и различните методи и техники, които допринасят за това. Следователно този образователен стил се различава от традиционното предприемаческо образование в няколко аспекта (таблица 1).

Таблица 1. Различия между обучението на традиционното и зеленото предприемачество

Традиционно предприемачество	Зелено предприемачество
В основата е аспектът към печалба.	В основата е аспектът към опазване на среда, рециклиране и печалба.
Използване на стара технология.	Използване на съвременна и иновативна технология с нулеви отпадъци.
Служителите се приемат като „роботи“, без зачитане на тяхното мнение.	Служителите се стимулират и мотивират за устойчиво мислене; зачита се тяхното мнение.
Традиционна учебна програма и остарели данни.	Съвременни методи на обучение чрез дигитални технологии и най-актуалните статистически данни.
Ниско търсене на специалисти в традиционното предприемачество.	Силно търсене на кадри с устойчиво мислене и компетенции.
Слаба заинтересованост от страна на студентите към развитие след получаване на знания по предприемачество.	Силна заинтересованост от страна на студентите за съвременни устойчиви модели и добри практики при зеленото предприемачество.
Липсва или слаба информация за състоянието на околната среда под въздействието на предприятията.	Силна информираност относно нивото на замърсяване на околната среда и вредните емисии, причинени от предприятията.

Източник: систематизация на автора.

Аспектът към обучението на зелено предприемачество в университетите понастоящем представлява предизвикателство, но открива нови идеи за обучение на съвременни маркетингови и инвестиционни възможности сред студентите. Караджов и Златева (2024) разглеждат значението на дигиталните маркетингови стратегии, които могат да бъдат свързани с насърчаването на зелено предприемачество в университетите. Както е представено и в таблица 1, обучението на традиционно предприемачество се базира върху остарели методи на преподаване и информираност, което не е достатъчно за съвременните и динамични предприятия. Устойчиво мислещите мениджъри не създават предприятие само с една цел – опазване на околната среда, а се стремят да създадат нов модел. Този модел се счита за бизнес, който е икономически печеливш, съобразен с околната среда и създава социална стойност, т.е. съчетава икономически, екологични и социални цели. Ето защо процесите на рециклиране са ключов фактор в постигане целите на устойчиво развитие чрез ефективна ресурсна политика (Kalaydzhieva 2023). Включването на повторната употреба, поправка, поддръжка, рециклиране и екодизайн в производството има значителен потенциал да стимулира икономическия растеж и да създаде нови работни места, като същевременно помага за справяне с екологичните предизвикателства. Предприятията могат да намалят зависимостта от скъпи първични ресурси, които генерират големи количества отпадъци, чрез иновации и препроектиране на продукти, различни производствени и устойчиви бизнес модели. Именно това е една от най-печелившите стратегии на съвременните мениджъри – по-малко средства за закупуване на суровини, повече възможности за рециклиране, по-малко отпадъци и съответно повече финансови резерви. Предприемаческата креативност се отнася до способността на студентите да произвеждат и внедряват иновативни идеи по отношение на продукти и услуги в ранни или зрели предприятия, да създават нови предприятия, да планират посоката на развитие на предприятията и да произвеждат нови услуги и продукти (Amabile 1997). Изучаването на зелено предприемачество в университетите е важно по няколко ключови причини.

– Околна среда и устойчивост: зеленото предприемачество се фокусира върху устойчивото развитие и намаляването на негативното въздействие върху околната среда. Обучавайки студентите в тези принципи, университетите помагат за формирането на бъдещи лидери, които ще вземат екологично отговорни решения.

– Иновации и нови възможности: зеленото предприемачество насърчава иновациите в сектори като възобновяема енергия, рециклиране и зелени технологии. Тези области се разрастват и предлагат нови бизнес възможности, което прави уменията в тази сфера изключително ценни на пазара на труда.

– Икономическа полза: много зелени инициативи са икономически изгодни в дългосрочен план. Те могат да намалят разходите за ресурси и да привле-

кат екологично съзнателни потребители. Университетите дават възможност на студентите да научат как да развиват бизнес модели, които са едновременно печеливши и устойчиви.

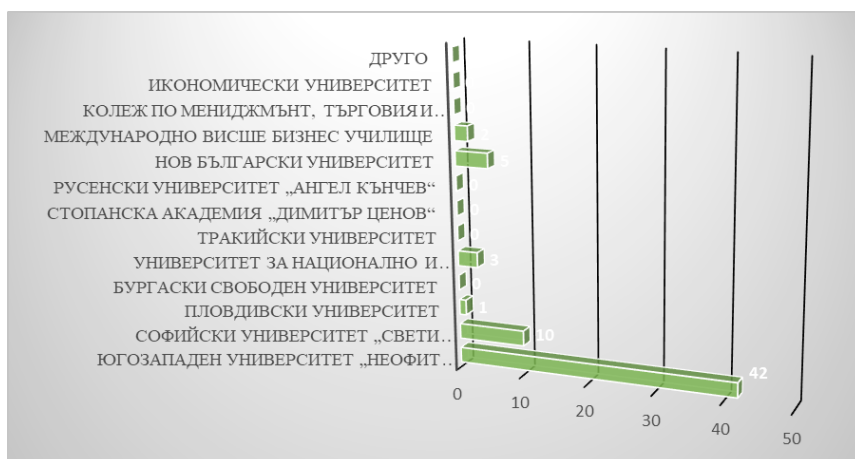
– Социална отговорност: образованието по зелено предприемачество насърчава социалната отговорност и етика в бизнеса, като подготвя бъдещи предприемачи да работят за общото благо, а не само за печалба.

– Адаптация към глобалните тенденции: светът се движи към по-зелена икономика, с все по-строги регулации относно околната среда. Университетите, които преподават зелено предприемачество, подготвят студентите за тези бъдещи изисквания и промени.

На всички стратегии и тактики за зелено предприемачество, знания, компетенции и умения студентите могат да се научат, като изучават такъв предмет в университетите, а именно „Зелено или устойчиво предприемачество“. Според мнението на Караджов (2015) необходимо е погледът на младите да бъде насочен към устойчивото икономическо развитие в рамките на зеленото предприемачество, селските райони и дори в миграционните процеси, влияещи върху целия живот. Положителните ценности на студентите за устойчиво развитие и програмите за обучение по предприемачество за устойчиво развитие, или т.нар. зелено предприемачество, създадени от университети, могат да насърчат студентите да възприемат устойчивото предприемачество.

2. Установяване на необходимостта от изучаване на „зелено предприемачество“ сред студентите в българските университети

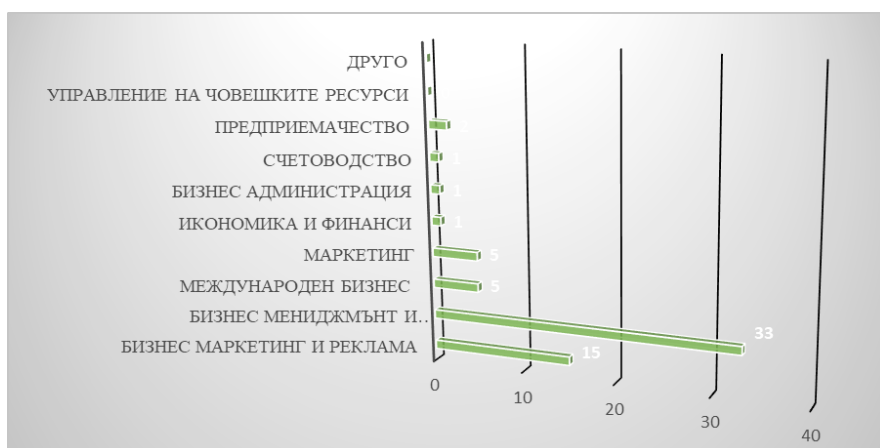
За целите на изследването бе проведено анонимно анкетно проучване сред студенти от различни икономически специалности и форми на обучение относно тяхното мнение за включване в образователните процеси и изучаването на „зеленото предприемачество“ в университетите. Анкетата е от 10 въпроса със затворени отговори. Периодът на провеждане на анкетното проучване е 1.03 – 16.09.2024 г., като броят на участващите респонденти е 63.

Източник: авторово проучване.

Графика 1. Наименование на университетите, посещавани от респондентите (в брой)

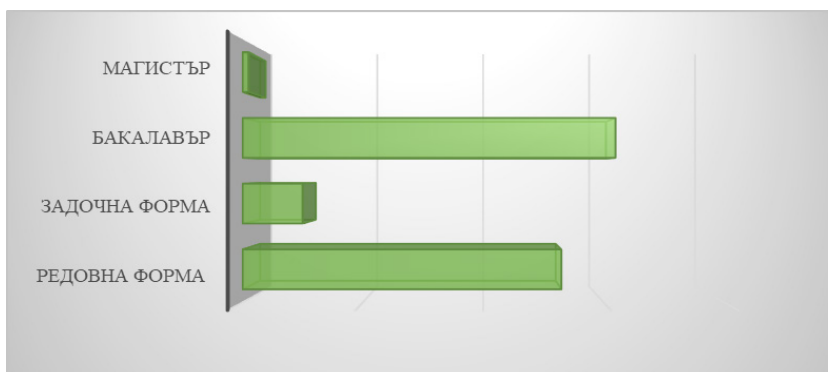
От графика 1 се установява в кои университети съответно се обучават студентите. 42 респонденти са от Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, на второ място са 10 респонденти, участващи от Софийския университет „Свети Климент Охридски“. На трето място се нарежда Нов български университет с участващи 5 респонденти, следван от УНСС – с 3 респонденти, МВБУ заема предпоследна позиция с участващи– 2-ма респонденти, а на последно място с 1 респондент от Пловдивският университет.

Източник: авторово проучване.

Графика 2. Изучавана специалност от респондентите (в брой)

От втората графика се описват отговорите на втория въпрос – „Каква е специалността, която изучавате?“. Най-много са респондентите от специалност „Бизнес мениджмънт и предприемачество“ – 33 на брой, на второ място се нареждат респондентите от „Бизнес маркетинг и реклама“, а на трета и четвърта позиция с еднакви стойности са респонденти със специалност „Маркетинг“ и „Международен бизнес“. Има регистрирани единици сред останалите предложени специалности.

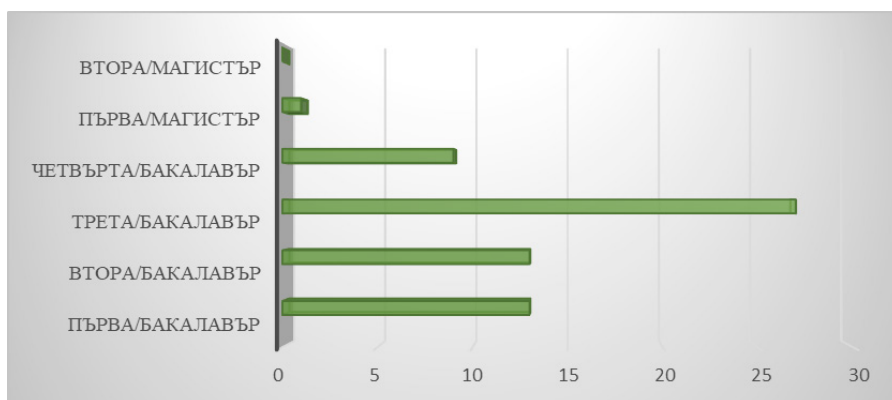
Източник: авторово проучване.

Забележка*: студентите избират по два възможни отговора.

Графика 3. Форма на обучение на участващите респонденти (в брой)

От графика 3 могат да се направят обобщенията, както следва:

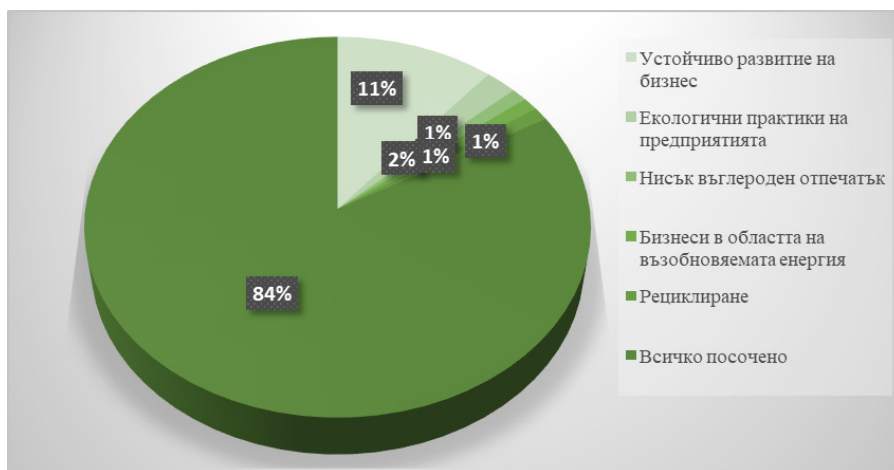
- най-много респонденти са редовна форма на обучение в ОКС „Бакалавър“;
- на второ място са респонденти от задочна форма на обучение в ОКС „Бакалавър“;
- на трета позиция 1 регистриран студент от ОКС „Магистър“.

Източник: авторово проучване.

Графика 4. Форма на обучение (в брой)

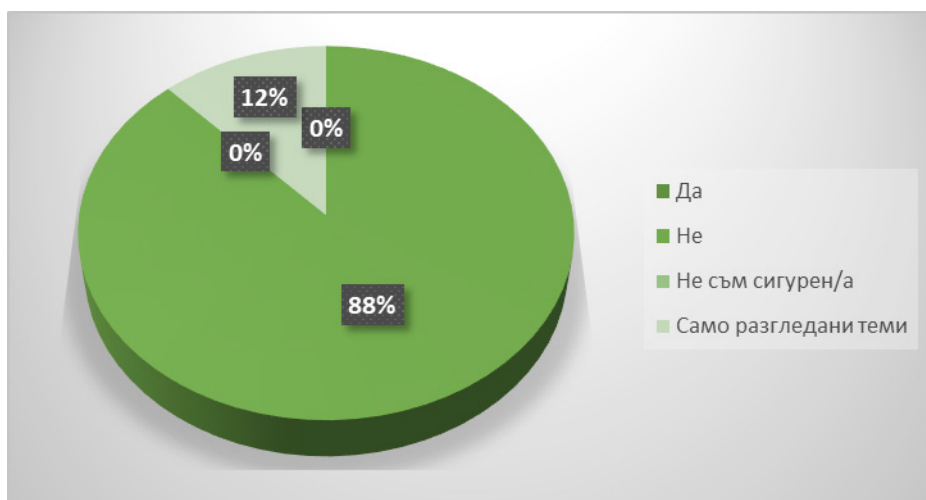
От графика 4 се установява годината на обучение на респондентите. Съответно най-голям брой са студентите от трета година на обучение – 27 на брой, а след тях се нареждат студентите от първа и втор година на обучение с равен брой респонденти – 13. Респондентите от четвърта година на обучение са 9, а само 1 е регистрираният отговор за първа година магистър. Няма регистрирани данни за отговор „втора година/магистър“.

Източник: авторово проучване.

Графика 5. Мнение на респондентите за значението на „зеленото предприемачество“ (в %)

От данните, регистрирани в графика 5, се установява, че студентите са запознати със значението на „зеленото предприемачество“. 84% от респондентите посочват всички изброени отговори на поставения въпрос, а 11% считат, че зеленото предприемачество означава само устойчиво развитие на бизнеса, а останалите регистрирани отговори (по 1 респондент) – екологични практики на предприятията, нисък въглероден отпечатък от дейността на бизнеса, рециклиране и т.н. Като извод можем да кажем, че зеленото предприемачество представлява бизнес подход, насочен към устойчиво развитие и опазване на околната среда. То включва стартиране и управление на предприятия, които използват екологични практики, като намаляване на въглеродния отпечатък, минимизиране на отпадъците и опазване на природните ресурси. Целта на зеления предприемач е да постигне икономически успех, като същевременно допринася за решаването на екологични проблеми и насърчаването на устойчив начин на живот. Примери за зелено предприемачество включват бизнеси в областта на възобновяемата енергия, рециклирането и устойчивото земеделие.

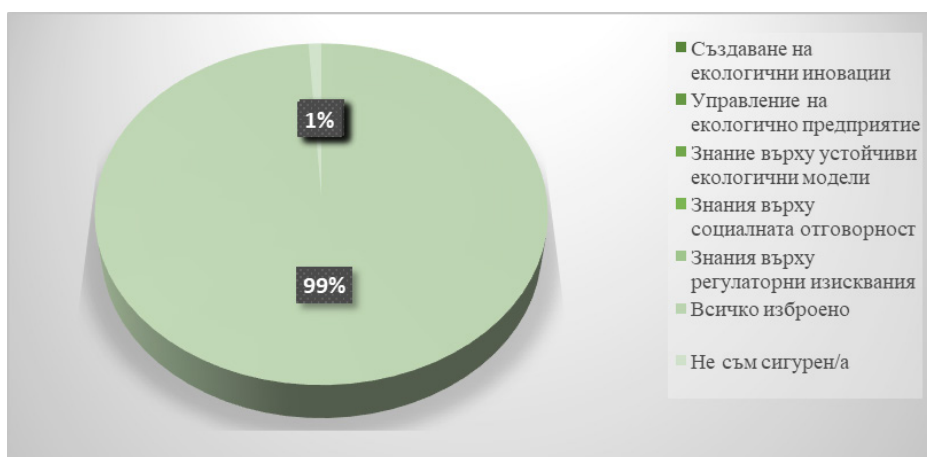

Източник: авторово проучване.

Графика 6. Изучавана дисциплина „зелено предприемачество“/„устойчиво предприемачество“ сред респондентите (в %)

От графика 6 са обобщени отговорите на поставения въпрос „Досега, по време на Вашето обучение, имали ли сте дисциплина „зелено предприемачество“ или „устойчиво предприемачество“?“. От регистрираните данни се установява, че много голяма част от студентите нямат отделна дисциплина „зелено предприемачество“ или „устойчиво предприемачество“ в университета – 88%. Едва 12% са посочили, че са имали частични лекции по темата. Като обобщение на поставения въпрос може да се каже, че университетите е необходимо да въведат такава дисциплина в обучението на студентите, тъй като това ще им помогне за тяхното бъдещо развитие. Студентите, които изучават зелено предприемачество, ще бъдат по-добре подготвени за навлизане на пазара на труда и ще имат предимство в професии, свързани с устойчиви практики, възобновяема енергия и екологични иновации. Също така, как да създават бизнеси, които не само минимизират негативното въздействие върху околната среда, но и активно допринасят за решаването на тези проблеми. Студентите развиват умения за критично мислене и творчество, които им позволяват да предлагат нови и ефективни решения в различни индустрии – от енергетика до мода и земеделие. Изучаването на зелено предприемачество насърчава студентите да мислят по етичен начин и да разбират важността на социалната отговорност. Те се учат как бизнесът може да играе роля не само за генериране на печалби, но и за допринасяне за благото на обществото и природата. Това е ключово за съвременното разбиране на успеха. Много дър-

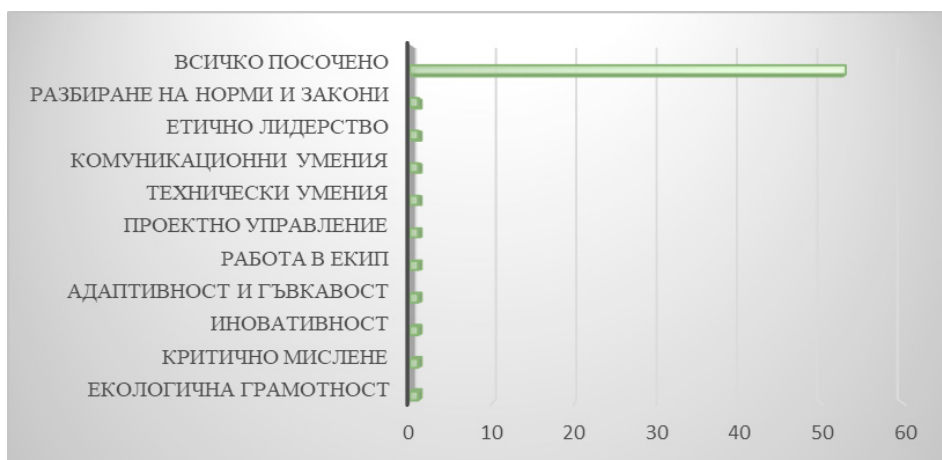
жави и международни организации въвеждат строги регулации, свързани с екологичните стандарти и устойчивостта. Студентите, които разбират тези регулации, са по-добре подготвени да навигират в новата регулаторна среда и да създават бизнеси, които отговарят на бъдещите законови изисквания. За много студенти зеленото предприемачество предоставя възможност да се занимават с нещо, което има реален положителен принос за света. Работата по проекти, свързани с опазване на природата и устойчивото развитие, може да донесе силно усещане за удовлетворение и личностно развитие и още ред други възможности, свързани с обучението за „зелено предприемачество“.

Източник: авторово проучване.

Графика 7. Мнение на респондентите върху необходимостта от изучаване на дисциплина „зелено предприемачество“/„устойчиво предприемачество“ в университетите (в %)

От графика 7 се установява, че респондентите разбират необходимостта от изучаване на дисциплина „зелено предприемачество“ в университетите – 99%, тъй като зеленото предприемачество изучава различни добри практики за опазване на околната среда, намаляване на вредните емисии от дейността на предприятията, възможност за адаптиране на бизнесите, знания върху създаване на зелени иновации, по-добро лидерство и т.н.

Източник: авторово проучване.

Графика 8. Мнение на респондентите върху необходимите умения за постъпване в „съвременните предприятия“ (в брой)

От графика 8 се вижда, че 53 респонденти знаят какви са необходимите умения за работа в съвременните предприятия с устойчива насоченост. Тъй като работата в устойчиво предприятие изисква специфичен набор от умения, които позволяват на служителите да допринасят за екологичните, социалните и икономическите цели на организацията. Например някои от тях са следните.

- Екологична грамотност – това са познания за въздействието на човешката дейност върху околната среда, както и разбиране на концепциите за устойчиво развитие, намаляване на отпадъците, възобновяеми енергийни източници и енергийна ефективност.

- Критично мислене и иновативност – умение да се анализират проблеми и да се предлагат устойчиви решения. Иновациите са ключови за намиране на нови начини за опазване на околната среда и повишаване на ефективността.

- Адаптивност и гъвкавост, тъй като устойчивите предприятия често оперират в динамична среда, където законите, технологиите и пазарните изисквания се променят бързо. Служителите трябва да са готови да се адаптират към новите реалности и да проявяват гъвкавост в мисленето си.

- Сътрудничество и работа в екип, защото устойчивите проекти често включват множество заинтересовани страни – от правителствени организации до местни общности. Умението да се работи ефективно в екип и да се сътрудничи с различни партньори, е от съществено значение.

- Проектно управление – означава, способността да се управляват ресурси, време и задачи ефективно, като се спазват принципите на устойчивост.

Това включва планиране и реализиране на проекти, които минимизират отпадъците и вредите върху околната среда.

– Технически умения, зависят от конкретната индустрия, могат да са необходими специфични технически умения – например работа със системи за възобновяема енергия, рециклиране, управление на отпадъци или енергийна ефективност.

– Комуникационни умения, това е умение за ясно и убедително предаване на послания, свързани с устойчивостта, както вътре в компанията, така и към външни партньори и клиенти. Това включва умението да се обясняват сложни екологични концепции по достъпен начин.

– Етично лидерство – важно е служителите, особено на управленски позиции, да демонстрират ангажираност към етични практики и социална отговорност. Това включва вземането на решения, които са не само икономически изгодни, но и от полза за обществото и природата.

– Аналитични умения – способността да се анализират данни, да се оценяват въздействия и да се измерват постиженията в устойчивите инициативи. Това е важно за следене на резултатите и непрекъснато подобряване на практиките.

– Разбиране на регулациите и законите, свързано е със знания за екологичните стандарти и законодателни изисквания на местно, национално и международно ниво. Спазването на тези регулации е от съществено значение за успешното функциониране на устойчиво предприятие.

Тези умения не само подобряват ефективността на служителите в устойчивите предприятия, но и допринасят за по-дългосрочното положително въздействие върху околната среда и обществото.

Източник: авторово проучване.

Графика 9. Мнение на респондентите върху трансформирането на „обикновения“ бизнес в екосъобразен и устойчив бизнес (в %)

От предпоследната графика 9, свързана с мнението на респондентите върху въпроса „Защо предприятията трансформират своя бизнес в екосъобразен, или т.нар. устойчив бизнес?“, може да се обобщи, че 45% от тях установяват необходимостта от трансформирането на обикновения бизнес в устойчив. Предприятията се трансформират в устойчив бизнес, тъй като има нарастващ потребителски интерес, редица регулаторни и правни изисквания, намаляват се разходите, получават конкурентно предимство, имат достъп до нови пазари и инвестиции, намаляват се рисковете, свързани с промените в климата, недостиг на ресурси и непредвидени екологични кризи, подобрява се корпоративната социална отговорност и други. Трансформацията към устойчив бизнес не само помага на компаниите да се адаптират към глобалните промени, но и предоставя възможности за дългосрочен растеж и стабилност, като същевременно допринася за опазването на околната среда и благополучието на обществото.

Източник: авторово проучване.

Графика 10. Мнение на респондентите върху бъдещото развитие на предприемачеството (в брой)

От графика 10, описваща отговорите на последния поставен въпрос сред респондентите – „В каква насока ще се развие предприемачеството в бъдеще според Вас?“, се установява, че всички респонденти са на мнение, че ще има промяна в бъдеще върху предприятията. Предприемачеството ще продължи да се движи към по-устойчиви и екологични модели. Фокусът върху намаляване на въглеродните емисии, опазване на природните ресурси и справяне с климатичните промени ще бъде водещ. Зелените иновации ще заемат централно място, като например разработки в областта на чистата енергия, устойчивите продукти и кръговата икономика. Компаниите ще бъдат все по-ориентирани към социална отговорност и екологични решения. Технологиите ще продължат да играят решаваща роля в развитието на предприемачеството. Изкуственият интелект (AI), машинното обучение, интернет на нещата (IoT) и блокчейн ще предоставят нови възможности за бизнес иновации. Дигитализацията на бизнес процесите, автоматизацията и виртуалните технологии ще улеснят стартирането и управлението на предприятия, като позволяват гъвкавост и по-голяма мащабируемост. Потребителите ще изискват все по-персонализирани продукти и услуги, адаптирани към техните индивидуални нужди и предпочитания. Бъдещите предприемачи ще се насочат към бизнес модели, които използват големи данни (Big Data) и изкуствен интелект, за да анализират поведението на клиентите и да предлагат персонализирани решения. Концепцията за кръговата икономика, при която ресурсите се използват многократно и отпадъците се минимизират, ще продължи да нараства. Предприемачите ще търсят нови начини за създаване на продукти и услуги с минимално въздействие върху околната среда и повторна употреба на материали. В обобщение, бъдещето на предприемачеството ще бъде ориентирано към

устойчивост, социална отговорност и иновации, като технологиите ще играят ключова роля. Предприемачите ще трябва да се адаптират към глобалните промени, за да успеят в един все по-сложен и взаимосвързан свят.

Заключение

В контекста на необходимостта от устойчивост, действителните образователни политики трябва да бъдат насочени към обучаването на студентите за бъдещото „зелено предприемачество“ и цялостния модел на управление на устойчивите предприятия. В тази връзка, секторът на образователните услуги е необходимо да подкрепя образованието, свързано с устойчивото развитие, което означава придобиване от студентите знания и способности, свързани с насърчаване на устойчивото развитие и устойчивия начин на живот. Университетското образование играе важна роля в укрепването на научните знания, обучението и развитието на отговорни нагласи и поведение към бъдещето. Образованието, насочено към развиване на компетенции за зелено предприемачество, представлява предпоставка за устойчиво развитие. На основата на всичко казано дотук можем да обособим следните изводи.

Първо, за управлението и координирането на устойчиви предприятия е необходимо младите студенти да изучават дисциплини, свързани с зеленото предприемачество.

Второ, на основата на проведеното анкетно проучване се установи, че анкетираните студенти нямат отделна дисциплина „Зелено предприемачество“, а много малка част от тях са имали кратки лекционни курсове в подобна тематика. За да се подобрят знанията и компетенциите на студентите към устойчив бизнес, е необходим университетите да въведат такива дисциплини.

Трето, освен обикновените качества на един съвременен мениджър, управляващ устойчиво предприятие, са необходими специфичен набор от умения, които позволяват на служителите да допринасят за екологичните, социалните и икономическите цели на организацията – екологична грамотност, критично мислене и иновативност, адаптивност и гъвкавост, проектно устойчиво управление, технически умения, насочени към „зелено производство“, и т.н.

REFERENCES

- AMABILE, T.M., 1997. Entrepreneurial creativity through motivational synergy. *The Journal of Creative Behavior* [online], vol.31, issue 1, pp. 18 – 26. [viewed 15 June 2024]. DOI: 10.1002/j.2162-6057.1997.tb00778.x.
- ALVAREZ-RISCO, A.; MLODZIANOWSKA, S.; GARCÍA-IBARRA, V.; ROSEN, M. A. & DEL-AGUILA-ARCENALES, S., 2021. Factors affecting green entrepreneurship intentions in Business University

- students in COVID-19 pandemic times: case of Ecuador. *Sustainability* [online], vol. 13, issue 11, no. 6447. [viewed 16 June 2024]. DOI: 10.3390/su13116447.
- BOGDANOVA, M., 2022. Globalization and the impact of new technologies on the economy and the labor market, *Economics and Management* [online], vol. 19, issue 2, pp. 21 – 26. [viewed 12 June 2024]. DOI: 10.37708/em.swu.v19i2.3, Available from: http://em.swu.bg/images/SpisanieIkonomikaupload/SpisanieIkonomika2022/3.1.Mariela_Bogdanova.pdf.
- BOUGUESRI, S. & KELLECHE A., 2023. The effect of green entrepreneurship education on the aspect towards green entrepreneurship through the university community. *Academy of Entrepreneurship Journal* [online], vol. 29, issue 4, pp. 1 – 13, [viewed 10 June 2024]. Online ISSN: 1528-2686. Available from: <https://www.abacademies.org/articles/the-effect-of-green-entrepreneurship-education-on-the-aspect-towards-green-entrepreneurship-through-the-university-community-16101.html>.
- BRUTON, G. D.; AHLSTROM, D. & LI, H. L., 2010. Institutional theory and entrepreneurship: Where are we now and where do we need to move in the future? *Entrepreneurship Theory and Practice* [online], vol. 34, issue 3, pp. 421 – 440. [viewed 09 May 2024]. DOI: 10.1111/j.1540-6520.2010.00390.x.
- CAI, X.; HUSSAIN S. & ZHANG Y., 2022. Factors that can promote the green entrepreneurial intention of college students: a fuzzy set qualitative comparative analysis. *Frontiers in Psychology* [online], vol. 12, no. 776886. [viewed 15 May 2024]. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.776886.
- COHEN, B. & WINN, M. I., 2007. Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship. *Journal of Business Venturing* [online], vol. 21, issue 1, pp. 29 – 49. [viewed 09 May 2024]. DOI: 10.1016/j.jbusvent.2004.12.001.
- DEAN, T. J. & MCMULLEN, J. S., 2007. Toward a theory of sustainable entrepreneurship: reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *Journal of Business Venturing* [online], vol. 22, issue 1, pp. 50 – 76. [viewed 09 May 2024]. DOI: 10.1016/j.jbusvent.2005.09.003.
- IVANOVA, P., 2024. Sustainable management of forest-based recreation in Bulgaria. 17-th international scientific conference WoodEMA “Green Deal Initiatives., *Sustainable management, market demands and new production perspectives in forest-based recreation in Bulgaria. Proceedings of Scientific Papers* Sofia, May 15 – 17, pp. 213 – 218. ISBN: 978-953-8446-02-3. [viewed 11 September 2024]. Available from: https://www.woode-ma.org/proceedings/WoodEMA_2024_proceedings.pdf

- JIANG, H.; WANG, S. L.; WANG, L. & LI, G., 2020. Golden apples or green apples? The effect of entrepreneurial creativity on green entrepreneurship: a dual pathway model. *Sustainability* [online], vol. 12, issue 12, no. 6285. [viewed 15 May 2024]. DOI:10.3390/su12156285.
- KALAYDZHIEVA, V., 2023. Fostering sustainable development: the crucial impact of digital technologies. *Annals of Spiru Haret University. Economic Series* [online], vol. 23, issue 4, pp. 667 – 680, [viewed 11 June 2024]. Available from: <https://doi.org/10.26458/23437>, ISSN: 2393-1795; ISSN-L: 2068-6900.
- KARADZHOV, V. & ZLATEVA, D., 2024. Digital marketing strategies for BlackFriday and Christmas. *Economics and Management* [online], vol. 21, issue 1, pp. 180 – 198, [viewed 11 August 2024]. DOI: 10.37708/em.swu.v21i1.12.
- KARADZHOV, V.; HRISTOVA, V. & DJUPANOVA, M., 2021. Digitalniyat turizŭm – pecheliivshi i gubeshiti po vreme na lokdaun. *Journal Pirinski Knijovni Listi*, vol. 12, issue 12, pp. 76 – 83. ISSN: 1312-6911 (Print). [viewed 11 August 2024]. Available from: https://cotur.bg/wp-content/uploads/2021/12/Pirinski_knijovni_listi_Dokladi_final_2021.pdf.
- KARADZHOV, V., 2015. Students summer work programs as a way to permanent emigration in the USA. In *Proceedings of the Sixth International Conference of Faculty of Mathematics & Natural Sciences (FMNS-2015)*, ISSN: 1314-0272, vol.1. [viewed 11 August 2024]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/304014741_Students_summer_work_programs_as_a_way_to_permanent_emigration_in_the_USA.
- KIRILOV, S. & KARADZHOV, V., 2023. Organizatsionni i upravlenski resheniya, svŭrzani s razvitiето na posetitelskata infrastruktura v teritorii ot natsionalnata ekologichna mrezha. *Journal Pirinski Knijovni Listi* [online], vol. 14, issue 14, pp. 29 – 37. ISSN 2815-454. [viewed 11 August 2024]. Available from: <https://cotur.bg/wp-content/uploads/2024/01/%D0%9F%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8-%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8-%E2%80%932023.pdf>
- KIRYAKOVA, T. & BOZKOVA, R., 2021. Public health risk environment for Bulgarian SMEs (Guest Houses and Family Hotels) in the COVID-19 Pandemic. *Risk, Crisis, and Disaster Management in Small and Medium-Sized Tourism Enterprises*. pp. 77 – 102. [viewed 10 May 2024]. DOI: 10.4018/978-1-7998-6996-2.ch004.
- KYUROVA, V.; YANEVA, D. & KIRYAKOVA-DINEVA. T., 2022. Entrepreneurship business restart readiness. *Proceedings of the 5th*

- International Conference on Economics and Social Sciences *Fostering recovery through metaverse business modelling*, *Sciendo* [online], pp. 540 – 548, ISBN 978-83-67405-07-2, [viewed 10 May 2024]. DOI: 10.2478/9788367405072-049.
- KYUROVA, V.; YANEVA, D. & ZLATEVA, D., 2019. Need of knowledge in digital marketing in entrepreneurial activity. *Revista Inclusiones* [online], vol.6, 0719 – 4706, pp. 61 – 72, [viewed 10 May 2024]. Available from: <http://www.revistainclusiones.com/>.
- MILCHEVA, S., 2020. Mladite khora – novata vŭlna. Predpriemachi na 21-vi vek. “Pŭrvi stŭpki v biznesa”, *Narŭchnik po Predpriemachestvo*. Available from: <https://bgmf.eu/wp-content/uploads/2018/02/narychnik.pdf>.
- SOOMRO, B. A.; GHUMRO, I. A. & SHAH, N., 2020. Green entrepreneurship inclination among the younger generation: an avenue towards a green economy. *Sustainable Development, John Wiley & Sons, Ltd* [online], vol. 28, issue 4, pp. 585 – 594. [viewed 10 July 2024]. DOI: 10.1002/sd.2010.
- SILAJDZIC, I.; KURTAGIC, S. M. & VUCIJAK, B., 2015. Green entrepreneurship in transition economies: a case study of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Cleaner Production* [online], vol. 88, pp. 376–384. [viewed 10 July 2024]. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.07.004.
- YANEVA, D.; KIRYAKOVA-DINEVA, T. & BOZKOVA, R., 2021. Needs for remodeling the entrepreneurship education for the Post-COVID-19 era, resilience and economic intelligence through digitalization and big data analytics. *Sciendo* [online], pp. 244 – 253, ISBN 9788366675704. [viewed 18 July 2024]. Available form: <https://doi.org/10.2478/9788366675704>.
- ZHOU, Z. & VERBURG, R., 2020) Open for business: the impact of creative team environment and innovative behaviour in technology-based start-ups. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship* [online], vol. 38, issue 4, pp. 318 – 336. [viewed 18 July 2024]. DOI :10.1177/0266242619892793.

THE NEED TO STUDY “GREEN ENTREPRENEURSHIP” IN UNIVERSITIES IN BULGARIA

Abstract. The so-called “green entrepreneurship” plays a key role in addressing environmental and social problems in the country. Enhancing students’ knowledge of “green entrepreneurial intention” will contribute to the sustainable development of Bulgaria’s economy. Therefore, entrepreneurial motivation, university education aimed at improving ecological entrepreneurial behavior, and the ability to utilize green innovations and technologies are competencies that students can acquire at universities and put into practice. These competencies could drive an entirely different economy, ensuring a better future for everyone in Bulgaria. The main objective of this study is to establish the need to study green entrepreneurship at universities, as well as to examine students’ opinions on the necessity of learning about green entrepreneurship. The main research methods used in the article are content analysis, the method of analysis and synthesis, intuitive and systematic approaches, and a survey.

Keywords: green entrepreneurship; sustainability; universities; education; business; development; innovation

✉ **Dr. Radostina Yuleva-Chuchulayna, Chief Assist. Prof.**

WoS Researcher ID: ABG-2184-2020

ORCID iD: 0000-0002-0755-5776

Faculty of Economics

South-West University

Blagoevgrad, Bulgaria

E-mail: radostina_yuleva@swu.bg